

Дмитро Вікторович Крючков

аспірант кафедри теорії культури і філософії науки

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи 4, м. Харків, 61022, Україна

<https://orcid.org/0009-0000-0531-6280>

ФІЛОСОФІЯ ГЕОПОЛІТИКИ: МІФИ ТА МАНІПУЛЯЦІЇ

У статті розглядається феномен геополітичного міфу як потужного інструмента впливу на масову свідомість у контексті сучасних гібридних конфліктів. Автор досліджує, як міфологічні наративи трансформують уявлення про простір, ідентичність і історію, виконуючи функцію легітимації політичних рішень, насильства та війни. На прикладі російсько-української війни проаналізовано, як міф про "боротьбу з фашизмом", "захист російськомовних" чи "сакральну єдність" використовується для виправдання агресії, мобілізації населення та символічної окупації інформаційного простору. Акцент зроблено на тому, що геополітичний міф не є пережитком минулого — навпаки, у цифрову епоху він оновлюється і шириться через медіа, освіту, культуру, набуваючи нових форм. У тексті проаналізовано механізми міфологічної маніпуляції, способи інституційного відтворення міфу та його роль у формуванні національної ідентичності. Запропоновано розглядати геоміф не лише як інструмент пропаганди, а як глибинний культурно-символічний код, який впливає на здатність суспільства до критичного мислення. Стаття ґрунтується на міждисциплінарній методології — поєднанні філософсько-антропологічного підходу, критичної геополітики та досліджень масової культури. Особливу увагу приділено українському контексту — як простору протидії зовнішньому символічному тиску і водночас майданчику для побудови альтернативної, постколоніальної ідентичності. У результаті зроблено висновок про необхідність деконструкції геополітичних міфів та побудови публічного простору, здатного до плюралізму, осмислення та опору маніпуляції.

Ключові слова: **філософія геополітики, філософія міфу, філософія ідентичності, маніпуляції, масова свідомість, філософія медіа, російсько-українська війна.**

Як цитувати: Крючков, Д., (2025). Філософія геополітики: міфи та маніпуляції. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*, (72), 69-74. <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2025-72-09>

In cites: Kriuchkov, D., (2025). Philosophy of Geopolitics: Myths and Manipulations. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Theory of Culture and Philosophy of Science*, (72), 69-74. <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2025-72-09> [In Ukrainian]

Сучасні війни ведуться не лише за території, а й за смисли. Вони точаться не тільки на фронтах, а й у сфері уявлень, де вирішується, яка правда стане домінантною, які наративи утворюють легітимну картину світу, а які — буде маргіналізовано. У цьому контексті масова свідомість стає головною ареною конфлікту, а геополітичний міф — його ключовим інструментом. Міфологічне мислення, здавалося б, належить до архаїчної свідомості, однак у ХХІ столітті воно не просто зберігається, а стає дедалі ефективнішим засобом впливу на уявлення мільйонів. Особливо помітним цей феномен є в умовах гібридних війн, інформаційних кампаній та медіа-домінування, де розрізнення реальності й вигадки втрачає чіткість. Саме міф дозволяє структурувати складну дійсність у прості символічні формули: "ми — добро", "вони — загроза", "світ — це поле боротьби за правду", "історія — це доказ нашого права". Він апелює не до критичного мислення, а до колективної пам'яті, страхів, образ, ідентичностей, які не верифікуються фактами, але визначають політичну поведінку. У геополітичному контексті це проявляється через створення таких уявлень, де простір розмежовується на "свій" і "чужий", а історія виступає легітимаційною підставою для актуальних владних амбіцій [Гриневич, 2022, с. 78].

© Крючков Д. В., 2025

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Геополітичний міф – це не просто риторика, а ціла система впливу, що інтегрується у шкільні програми, популярну культуру, телевізійні дискурси, церковні проповіді, політичні кампанії. Він має здатність природно оновлюватися, відтворюючи сталі структури в нових формах, адаптуючись до змін медійного середовища, ідеологічних потреб та військово-політичних обставин. Він живиться з колективного досвіду травми, перемоги, зради, і вкладається у свідомість через емоційно насичені образи. Саме тому він ефективно працює у процесах політичної мобілізації. За допомогою міфу політична еліта здатна сформувати підтримку навіть найбільш сумнівних рішень, включно з воєнними авантюрами або обмеженням громадянських прав — адже йдеться не про інтереси, а про "історичну справедливість" чи "національне покликання" [Toal, 2017, с. 91]. З огляду на це, особливого значення набуває аналіз того, як саме геополітичні міфи функціонують у сучасному світі, як вони трансформують сприйняття простору, часу, ідентичності. У контексті війни росії проти України ця проблематика набуває виняткової актуальності. Адже в інформаційному супроводі агресії застосовується не лише відкрита пропаганда, а цілий комплекс міфологем, покликаних виправдати вторгнення, змінити сприйняття реальності, перетворити агресора на "визволителя", а жертву — на "загрозу". Серед них — ідея "захисту російськомовного населення", "боротьби з нацизмом", "єдності слов'янських народів", апеляція до Другої світової війни, концепція "сакральної географії" тощо [Ingram, 2023, с. 77]. Ці наративи є не випадковими. Вони вписуються у довготривалу історію формування геополітичної уяви, в якій держава мислить себе не просто як політичний суб'єкт, а як носій цивілізаційної місії.

Міфологічне оформлення геополітичних проєктів – це не ознака недорозвиненості чи архаїчності політичного мислення, а, навпаки, прояв глибокої культурної стратегії, де політика здійснюється через символи, архетипи, колективні афекти. Підстави для такого підходу можна знайти в концепції "культурного повороту" в соціогуманітарних науках, згідно з яким культура не є фоновим контекстом політичного, а його безпосереднім носієм і виробником [Каплінська, 2020, с. 112]. Відтак, аналіз геополітичних міфів передбачає не лише деконструкцію ідеологем, а й вивчення механізмів їхньої трансляції, адаптації та прийняття у масовій свідомості. У цьому сенсі надзвичайно важливою є робота з критичною геополітикою, яка зосереджується на дискурсивному вимірі простору, влади й ідентичності. Одним з базових положень критичної геополітики є теза про те, що карта світу ніколи не є нейтральною — вона завжди вписана в систему символів, метафор, виключень і привілеїв [Kuus, 2014, с. 73]. І саме міф дозволяє наповнити цю карту сенсами, що мобілізують, об'єднують або розпалюють ворожнечу. Особливе місце серед механізмів геополітично-міфологічного впливу займає медіа. У сучасному світі саме медіа — телевізійні, цифрові, гібридні є каналами, через які міф циркулює, адаптується, стає нормою сприйняття. Він поширюється не як «вигадка», а як очевидна правда, яку підтверджує «життєвий досвід», емоція, віра, а не фактичні події. Саме тому медійний міф — надзвичайно ефективний інструмент політичної мобілізації у війні. На прикладі російського дискурсу бачимо, як наратив "боротьби з фашизмом" — навіть без історичних або юридичних підстав — створює моральну індульгенцію на будь-які дії щодо України [Zienkowski, 2020, с. 59]. Подібно до того, як під час Холодної війни існувала чітка дихотомія "Вільний світ" проти "Імперії зла", сьогодні геополітичний міф творить нову опозицію: "традиційний світ" проти "глобального хаосу", "Євразія" проти "Атлантики", "сакральне" проти "постмодерного". І саме в цій бінарності — головна сила міфу: він не допускає складності, амбівалентності, сумніву.

Найбільш наочно механізми дії геополітичного міфу простежуються на прикладі повномасштабної війни росії проти України, яка триває з 2014 року, а особливо проявляється з лютого 2022. Ідеологічний супровід цієї війни не зводиться до класичної пропаганди чи маніпуляції фактами — він ґрунтується на системному застосуванні міфів, що функціонують у кількох напрямках одночасно: як виправдання агресії, як мобілізація власного населення, як деморалізація противника, і як спроба легітимізувати геополітичне домінування. Центральне місце у цьому міфологічному арсеналі займає наратив про "боротьбу з нацизмом". У ньому відбувається навмисне ототожнення сучасної української держави з "фашизмом", а російської армії — з "визволителями", подібно до ролі СРСР у Другій світовій війні. Цей наратив апелює до глибоко закоріненого в російській масовій свідомості образу "великої перемоги" 1945 року, який має майже сакральне значення [Гриневиц, 2022, с. 82]. Маніпулятивна сила цього міфу полягає у простоті формули та сильному емоційному навантаженні. Уявний "антифашизм" стає універсальним виправданням будь-якого насильства. Будь-який спротив трактують як "нацизм", а сам міф функціонує не лише в політичному дискурсі, але й у культурі, медіа,

системі освіти. Візуальні образи — георгіївські стрічки, радянські гасла, фрази по типу "можемо повторити" — виконують роль знаків віри, що об'єднують аудиторію навколо уявної історичної місії. У цій логіці сучасна Україна перестає бути державою з власним суверенітетом і перетворюється на "територію оман", яку потрібно "повернути" — до "спільної історії", до "єдності", до "руського мира". Саме цей останній концепт — "русский мир" — є прикладом сучасного геополітичного міфу, побудованого на поєднанні імперського минулого, православної ідентичності та неоевразійських фантазій [Клімчук, 2023, с. 137].

Українська дослідниця Наталія Каплінська справедливо зазначає, що міф не просто супроводжує політику, а конструює її: «у ситуації невизначеності саме міф стає точкою опори, яка надає смисл і спрямування діям» [Каплінська, 2020, с. 115]. Саме тому політичні режими активно конструюють і експлуатують міфи — не як ретроспективну ностальгію, а як проєкцію майбутнього. Міф не говорить "було", він стверджує "буде так, бо так було". Він накладає циклічну логіку на історію, стирає випадковість, вписує події в лінію "історичної закономірності". Таким чином, війна стає не аномалією, а логічним продовженням попередніх "визвольних" місій. Не менш важливим є той факт, що геополітичні міфи не обов'язково мають походити з центрів влади. Вони можуть укорінюватися в повсякденному спілкуванні, культурних продуктах, жартівливих мемах або інтернет-коментарях. Завдяки динаміці цифрових медіа відбувається демократизація трансляції міфів — тепер їх продукують не лише ідеологи, але й звичайні користувачі. Це створює ілюзію спонтанності, "народності" міфу, хоча насправді його структури та семантичні ядра залишаються ідеологічно керованими [Zienkowski, 2020, с. 144]. У цьому сенсі, маніпуляція свідомістю через міф є не лише зверху вниз, а й горизонтальною — вона поширюється через мережі довіри, "своїх", друзів, блогерів, лідерів думок. Це унеможливує просте розвінчання фейків, оскільки йдеться не про факти, а про сенси, що обростають емоційним змістом. Цікаво, що подібні геополітичні міфи мають здатність адаптуватися до глобального інформаційного контексту. У європейських популістських середовищах часто зустрічається своєрідне "захоплення" російським міфом, особливо там, де існує критика США або ЄС. Частина правих і лівих рухів бачить у Росії альтернативу "неоліберальному глобалізму", а її наратив про "традиційні цінності" — як культурну оборону проти "західного занепаду" [Grosfoguel, 2021, с. 71]. У цьому випадку геополітичний міф перетинає кордони — він більше не є внутрішньоєвропейським або національним, а функціонує як транснаціональний код, доступний для запозичення і перетлумачення. Така гнучкість робить міф потужним політичним інструментом у добу постправди.

Іншим важливим аспектом є те, як міф конструює образ "іншого" — ворога, зрадника, чужинця. Він не лише ідентифікує, хто "свій", а й закріплює критерії виключення. У російській риториці це проявляється в тому, як наратив "боротьби з нацизмом" автоматично проєктується на кожного українця, незалежно від його поглядів. Подібно працюють і міфи про "штучність" української державності, мови, культури — їхня функція полягає не в поясненні реальності, а в її запереченні, заміщенні іншим, ідеологічно зручним баченням [Karlan, 2012, с. 209]. Міфологічне мислення тут виконує роль епістемологічного фільтра, який блокує альтернативні уявлення, виключає сумнів і унеможливує дискусію. Важливо підкреслити, що механізм дії геополітичного міфу не обмежується медіасферою — він пронизує також систему освіти, публічну історію, політику пам'яті. Через підручники, пам'ятники, назви вулиць, музеї і навіть церковні наративи формуються стійкі картини минулого, в яких не залишено місця для багатоголосся або сумнівів. У такій парадигмі історія перетворюється на ресурс легітимації — не для пізнання, а для контролю над уявою. Так звані «історичні правди», що репродукуються у навчальних матеріалах чи публічному просторі, є не результатом наукового пошуку, а продуктом політичного замовлення [Sharp, 2011, с. 148]. Ці наративи відтворюють геополітичний міф, вбудовуючи його у щоденне життя. Наслідки цього — не лише політичні. Вони мають антропологічну глибину. Адже ідентичність, вибудована на міфі, є крихкою, нездатною до діалогу, схильною до агресії при зустрічі з іншим. Таке суспільство — замкнене у власній символічній в'язниці. Саме тому аналіз геополітичного міфу є не лише завданням політичної критики, а елементом гуманітарної безпеки. У цьому контексті надзвичайно важливим є розвиток критичного мислення, історичної освіти, медіаграмотності. Ці практики — це не технічні інструменти, а антитіла проти зараження міфологічним мисленням [Skey, Antonsich, 2017, с. 204]. Український контекст доводить, наскільки важливою є здатність суспільства протистояти зовнішньому символічному тиску. В умовах повномасштабного вторгнення українці не лише мобілізували

збройні сили, а й здійснили потужну деконструкцію ворожих міфів — шляхом поширення власного культурного наративу, артикулювання історичної суб'єктності, переосмислення постколоніального досвіду. Така стратегія має не менше значення, ніж успіхи на полі бою. Адже справжня перемога — це не лише повернення територій, а й утвердження власного символічного порядку, в якому громадяни є не об'єктами, а суб'єктами історії [Kaplan, 2012, с. 411].

Геополітичний міф — це не фольклор і не вигадка. Це механізм. Він має свої правила, динаміку, точки входу. І якщо не розуміти, як він працює, можна не помітити моменту, коли прості історії перетворюються на знаряддя війни. Він здатен діяти як наркотик, підсилюючи почуття значущості, спільності, історичної місії. Але ціна за це — втрата здатності до критичного мислення. Саме тому розуміння структури, логіки та функцій геополітичного міфу є не просто інтелектуальним викликом, а передумовою демократичного суспільства.

На завершення варто наголосити: геополітичний міф не можна просто «спростувати» чи «заборонити». Єдиною реальною відповіддю на нього є побудова альтернативної системи сенсів, яка ґрунтується не на ворожнечі, а на солідарності, не на маніпуляції, а на взаємному визнанні, не на уніфікації, а на множинності. Це довгий процес. Але саме з нього починається те, що ми звикли називати культурною суб'єктністю, і саме вона є протилежністю міфологічного підпорядкування. Тож майбутнє не лише за військовою силою чи економічним розвитком, а за здатністю суспільств осмислювати самих себе поза рамками нав'язаних міфів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриневич В. (2022) Політика пам'яті та війна: історичні наративи у гібридному конфлікті. Київ : Інститут історії України НАН України. 212 с.
2. Каплінська Н. (2020) Міф як механізм символічного конструювання війни // Наукові записки з української історії. №46. С. 110–123.
3. Клімчук О. (2023) Геоміфологія як стратегія ідеологічної війни: російський наратив у культурному полі України // Філософська думка. №3. С. 132–149.
4. Akker R. v.d., Vermeulen T. (2017) Periodizing the 2000s, or, the Emergence of Metamodernism // Metamodernism. Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism / ed. by Akker R. v.d., Gibbons A., Vermeulen T. London ; New York : Rowman and Littlefield. P. 1–20.
5. Barrows A. (2016) Time, Literature, and Cartography after the Spatial Turn. London : Palgrave Macmillan. 178 p.
6. Baudrillard J. (2000) Mots de Passe. Paris : Fayard/Pauvert. 107 p.
7. Bolter J. D., Engberg M., MacIntyre B. (2021) Reality Media: Augmented and Virtual Reality. London ; New York : The MIT Press. 248 p.
8. Foucault M. (1986) Of Other Spaces / transl. from French by J. Miskowiec // Diacritics, Vol. 16, No. 1. P. 22–27.
9. Grau O. (2004) Virtual Art: From Illusion to Immersion. London ; New York : The MIT Press. 430 p.
10. Greengard S. (2019) Virtual Reality. Cambridge ; London : The MIT Press. 264 p.
11. Grosfoguel R. (2021) Decolonizing Western Epistemology: Building Decolonial Pluriversal Horizons. London : Routledge. 208 p.
12. Hall S. (1997) Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. London : SAGE Publications. 420 p.
13. Ingram A. (2023) Geopolitics and the Colonial Present: Empire, Nation and Resistance. London : Polity Press. 242 p.
14. Jones M., Sage D. (2020) Security, Geography and the Politics of Belonging. London : Rowman and Littlefield. 224 p.
15. Kaplan R. D. (2012) The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate. New York : Random House. 432 p.
16. Kearns G., Berg L. D. (2020) Critical Geopolitics and the Subaltern. London : Rowman & Littlefield International. 296 p.
17. Kuus M. (2014) Geopolitics and Expertise: Knowledge and Authority in European Diplomacy. Chichester : Wiley-Blackwell. 264 p.
18. Mitchell T. (2002) Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity. Berkeley : University of California Press. 429 p.
19. Said E. (2003) Orientalism. London : Penguin Books. 432 p.
20. Sharp J. (2011) Condensing the Cold War: Reader's Digest and American Identity. Minneapolis :

University of Minnesota Press. 256 p.

21. Skey M., Antonsich M. (2017) *Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging After Banal Nationalism*. London : Palgrave Macmillan. 246 p.

22. Toal G. (2017) *Near Abroad: Putin, the West and the Contest over Ukraine and the Caucasus*. Oxford : Oxford University Press. 408 p.

23. Zienkowski J. (2020) *Discursive Governance in Politics, Policy and the Public Sphere*. London : Palgrave Macmillan. 328 p.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2025
Стаття рекомендована до друку 13.11.2025

Переглянуто 29.09.2025
Опубліковано 30.12.2025

Dmitry V. Kriuchkov, PhD student of Philosophy of the Department of Theory of Culture and Philosophy of Science V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody sq. 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0000-0531-6280>

PHILOSOPHY OF GEOPOLITICS: MYTHS AND MANIPULATIONS

This article explores the phenomenon of geopolitical myth as a powerful tool for influencing mass consciousness in the context of modern hybrid conflicts. The author analyzes how mythological narratives transform perceptions of space, identity, and history, serving as a means of legitimizing political decisions, violence, and war. Using the case of the Russian-Ukrainian war, the article examines how myths of "anti-fascist struggle", "protection of Russian-speaking populations", or "sacred unity" are used to justify aggression, mobilize society, and symbolically occupy the information space. Emphasis is placed on the fact that geopolitical myth is not an obsolete phenomenon — on the contrary, in the digital age, it is renewed and proliferates through media, education, and culture. The article analyzes mechanisms of mythological manipulation, institutional reproduction of myth, and its role in shaping national identity. It argues that geopolitical myth should be considered not only as propaganda but as a deep symbolic code that influences a society's capacity for critical thinking. The research is based on an interdisciplinary methodology combining philosophical-anthropological analysis, critical geopolitics, and cultural studies. Special attention is given to the Ukrainian context — both as a target of external symbolic pressure and as a site of resistance and the construction of an alternative postcolonial identity. The article concludes by calling for the deconstruction of geopolitical myths and the creation of a public space capable of sustaining plurality, reflection, and resilience against manipulation.

Keywords: philosophy of geopolitics, philosophy of myth, philosophy of identity, manipulation, mass consciousness, philosophy of media, Russian-Ukrainian war.

REFERENCES

1. Hrynevych, V. (2022). *Politics of Memory and War: Historical Narratives in a Hybrid Conflict*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. 212 pp. (In Ukrainian)
2. Kaplinska, N. (2020). Myth as a Mechanism of the Symbolic Construction of War. *Scientific Notes on Ukrainian History*, no. 46, pp. 110–123. (In Ukrainian)
3. Klimchuk, O. (2023). Geomythology as a Strategy of Ideological Warfare: The Russian Narrative in the Cultural Field of Ukraine. *Philosophical Thought*, no. 3, pp. 132–149. (In Ukrainian)
4. Akker R. v.d., Vermeulen T. (2017) *Periodizing the 2000s, or, the Emergence of Metamodernism // Metamodernism. Historicity, Affect, and Depth After Postmodernism* / ed. by Akker R. v.d., Gibbons A., Vermeulen T. London ; New York : Rowman and Littlefield. P. 1–20.
5. Barrows A. (2016) *Time, Literature, and Cartography after the Spatial Turn*. London : Palgrave Macmillan. 178 p.
6. Baudrillard J. (2000) *Mots de Passe*. Paris : Fayard/Pauvert. 107 p.
7. Bolter J. D., Engberg M., MacIntyre B. (2021) *Reality Media: Augmented and Virtual Reality*. London ; New York : The MIT Press. 248 p.
8. Foucault M. (1986) *Of Other Spaces* / transl. from French by J. Miskowiec // *Diacritics*, Vol. 16, No. 1. P. 22–27.
9. Grau O. (2004) *Virtual Art: From Illusion to Immersion*. London ; New York : The MIT Press. 430 p.
10. Greengard S. (2019) *Virtual Reality*. Cambridge ; London : The MIT Press. 264 p.
11. Grosfoguel R. (2021) *Decolonizing Western Epistemology: Building Decolonial Pluriversal Horizons*. London : Routledge. 208 p.

12. Hall S. (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London : SAGE Publications. 420 p.
13. Ingram A. (2023) *Geopolitics and the Colonial Present: Empire, Nation and Resistance*. London : Polity Press. 242 p.
14. Jones M., Sage D. (2020) *Security, Geography and the Politics of Belonging*. London : Rowman and Littlefield. 224 p.
15. Kaplan R. D. (2012) *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. New York : Random House. 432 p.
16. Kearns G., Berg L. D. (2020) *Critical Geopolitics and the Subaltern*. London : Rowman & Littlefield International. 296 p.
17. Kuus M. (2014) *Geopolitics and Expertise: Knowledge and Authority in European Diplomacy*. Chichester : Wiley-Blackwell. 264 p.
18. Mitchell T. (2002) *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*. Berkeley : University of California Press. 429 p.
19. Said E. (2003) *Orientalism*. London : Penguin Books. 432 p.
20. Sharp J. (2011) *Condensing the Cold War: Reader's Digest and American Identity*. Minneapolis : University of Minnesota Press. 256 p.
21. Skey M., Antonsich M. (2017) *Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging After Banal Nationalism*. London : Palgrave Macmillan. 246 p.
22. Toal G. (2017) *Near Abroad: Putin, the West and the Contest over Ukraine and the Caucasus*. Oxford : Oxford University Press. 408 p.
23. Zienkowski J. (2020) *Discursive Governance in Politics, Policy and the Public Sphere*. London : Palgrave Macmillan. 328 p.

The article was received by the editors 02.05.2025
The article is recommended for printing 13.11.2025

The article was revised 29.09.2025
This article published 30.12.2025